

LITURGIJSKI KALENDAR

LITURGIJSKI VODIČ KROZ VELIKI TJEDAN

Marko Babić

CVJETNICA – NEDJELJA MUKE GOSPODNJE

Ovom, nedjeljom započinje zadnji korizmeni tjedan koji nazivamo „sveti” ili „veliki”. Liturgijski razvoj ovoga tjedna pod velikim je utjecajem nastojanja da se događaji iz Isusova života historiziraju, tj. da se obnavljaju točno onako kako su opisani u evanđeoskim izvještajima. Korijeni toga nastojanja sežu u najranije kršćanstvo. Hodočasnica Eterija koncem 4. st. prisustvuje takvim obredima u Jeruzalemu i o tome ostavlja pismeni izvještaj. Iz tog spisa saznajemo da su se jeruzalemski kršćani u predvečerje današnje nedjelje okupljali na Maslinskoj gori i tu održavali produženo bdjenje uz navještaj svetopisamskih čitanja. Kad bi pala noć, upućivali su se prema Jeruzalemu s palminim i maslinovim grančicama u rukama. Išli su putem kojim je Isus svečano ušao u Jeruzalem prije svoje muke. Veselo mahanje palminim i maslinovim grančicama i njihovo posipanje po putu kojim je Isus prolazio bio je znak priznavanja mesijanskog kraljevanja. Ono što su „židovska djeca” stvarno činila, to su prvi jeruzalemski kršćani obredno obnavljali. Taj običaj jeruzalemske crkve proširio se i na druge Istočne crkve, a oko 600. godine prešao je i na Zapad.

Naslov današnje nedjelje zorno doziva u pamet dva glavna obilježja: Isusov svečani ulazak u Jeruzalem i uspomenu njegove spasiteljske muke. Prvi vid slavimo ophodom (procesijom) ili svečanim ulaskom u crkvu, a Isusova muka je sadržaj evanđeoskog izvještaja prema sinopticima raspoređenim u krugu: A – Mt, B – Mk, C – Lk.

Crvena boja liturgijskog ruha doziva u pamet muku i smrt Isusovu i dragocijenu cijenu prolivene krvi kojom je Isus odjelotvorio svoju izreku: „Nema veće ljubavi od ove: Položiti život za prijatelje svoje!” (Iv 15,13).

Uspomena Isusova ulaska u Jeruzalem – jedno je od dva žarišta današnjega bogoslužja. Prema novom misalu, može se izvesti na više načina između kojih će pastoralni radnik izabrati onaj koji je prikladniji konkretnim prilikama mjesta i mentalitetu svojih vjernika. U svakom slučaju, treba svakako nastojati da dođe do izražaja u l a z a k u crkvu. Na planu znaka, taj ulazak je važniji od blagoslova grančica do koga vjernici mnogo drže.

Današnji ulazak u crkvu predstavlja Isusov svečani ulazak u Jeruzalem koji je uvertira spasonosne muke i uskrsnuća. Zbog toga, u liturgijsko-pastoralnoj pripravi ove nedjelje sve treba usmjeriti prema dvama glavnim orijentirima: ulazak u crkvu i navještaj muke.

Za seoske sredine redovito je najprikladniji ophod (procesija). Kod toga treba pripaziti da se polazi s jednoga mjesta na drugo, npr. iz jedne crkve u drugu, iz vjeronaučne dvorane u crkvu, iz crkvenog dvorišta u crkvu. . . Izmjena mjesta za vrijeme obreda, kretanje praćeno određenim znakovima i pjesmom stvaraju psihološke predispozicije za dublje doživljavanje otajstva koje proslavljujemo. To se može reći za svaki ophod općenito, a ovaj na Cvjetnicu je specifičan jer je težište na u l a s k u. Za današnji obred nisu prikladni običaji nekih crkava da ophod započne ispred oltara, povorka se kreće unutar crkve i vraća na isto mjesto. Bit je ophoda: poći od jednog mjesta i doći u drugo.

Nešto od toga ulaska u crkvu može se izvesti i u gradskim sredinama. Jer, skoro svaka crkva ima barem neko dvorište ili atrij. Odatle bi trebalo započeti obred blagoslova grančica, formirati barem nekakvu povorku i tako obilježiti ulazak u crkvu.

Ako su prilike zaista takve da se ne može izvesti ni ophod ni svečani ulazak, onda treba običnim ulazom prije mise obilježiti prvi vid današnjega blagdana. Taj obični ulazak uključuje ulazak svećenika i poslužnika i njihov hod prema oltaru. Za vrijeme dok oni pristupaju k oltaru, pjeva se ulazna pjesma koja tekstualno i melodijski dočarava Isusov ulazak u Jeruzalem. Hrvatska pjesmarica „Pjevajte Gospodu pjesmu novu” donosi nekoliko uglazbljenih pjesama za tu prigodu.

Navještaj muke prema sinopticima daje posebnost današnjoj nedjelji. Ovo je jedina nedjelja u godini koja proslavljuje otajstvo smrti Gospodinove čitanjem muke. Zbog toga tome navješčaju muke treba dati središnje mjesto u bogoslužju. Pjevanje ili čitanje muke može se podijeliti na više uloga da se izbjegne monotonija i navještaj učini uvjerljivijim. Ipak, treba se čuvati prevelikih „skazanja”, jer radi se o navješčaju i proslavi otajstava Kristove muke i smrti u sklopu Isusova vazmenog otajstva.

Kod evanđeoskih riječi: „. . . i ispusti duh!” nakratko se prekine pjevanje ili čitanje, svi kleknu i nastoje usmjeriti svoje misli na taj veliki trenutak povijesti spasenja. Nekada je šutnja rječitija od govorenja. Običaj je poznat od vremena francuskog kralja Ljudevita IX. (umro 1270. g.) koji je to uveo u svoju privatnu kapelu, a odatle se proširio i u druge crkve, posebno one koje su vodili dominikanci.

Maslinove grančice koje se blagoslivlju i nose u ophodu u crkvu imaju izvanrednu znakovitost. One dozivaju u pamet Isusovo mesijansko kraljevanje i naše sudjelovanje u tom otajstvenom kraljevanju. Kad ih držimo u kući, podsjećaju nas na veliko otajstvo spasiteljske muke koje obnavljamo u bogoslužju Velikog tjedna. Treba izbjegavati svako magijsko obilježje tih grančica kao što su odgon zloduha, iscjeliteljska moć itd. Nama su te grančice sakramentalni znakovi koji imaju svoje vjersko i kršćansko obilježje povezivanja s Kristovim i našim pashalnim otaj-

stvom. U starim liturgijskim tekstovima palmine grančice su imale isključivo simboličko značenje; bile su znak života, nade i pobjede.

Ponedjeljak, utorak i srijeda u Velikom tjednu također su obilježeni promatranjem i proživljavanjem muke Kristove. Više se ne čita Muka po Marku (utorak niti po Luki (srijeda) jer je to prebačeno na Cvjetnicu u nizu „B”, odnosno „C”. Na ta tri dana Velikog tjedna čitaju se Izaijine pjesme o Sluzi Jahvinu, a evanđeoski odlomci iznose pred nas događaje koji su neposredno prethodili Isusovu muku Magdalenino pomazanje Isusa u Betaniji i Judin prigovor, najava izdajnika, najava odlaska i prijetnja izdajniku.

Bogoslužje ovih dana ima prednost pred svim drugim bogoslužjima i ne može se zamijeniti nikakvim drugim bogoslužjem, npr. sprovodnom misom ili misom nekoga drugog sakramenta ili sakramentalata.

P e t a r   B a š i ć

VELIKI ČETVRTAK

Sadržaj Velikog četvrtka bio je kroz povijest vrlo raznolik. Broj misa i njihov sadržaj te vrijeme slavljenja razlikovalo se od vremena do vremena i od kraja do kraja. Spomenimo samo sadržaje: spomen ustanovljenja i predaje euharistije (*traditio*; kasnije će to postati dvostruka predaja, predaja Isusa u smrt i predaja euharistije), izmirenje pokornika i blagoslov ulja. Nakon najnovije obnove Velikog tjedna Veliki četvrtak ne pripada Vazmenom trodnevlju nego onom dijelu Velikog tjedna koji mu prethodi. No već poslijepodnevna Misa večere Gospodnje spada u Trodnevlje, budući da je tu još zadržan biblijsko-židovski običaj da se večer smatra početkom slijedećeg dana.

MISA POSVETE ULJA

Misa posvete ulja na Veliki četvrtak uvedena je, čini se, na kraju 7. st., prvenstveno iz praktičnih razloga: ulje je služilo u vazmenom bdjenju za sakramente inicijacije. U sadašnjoj liturgiji, ovo svečano slavlje postalo je prigoda da se okupi *cijeli prezbiterij* oko svoga *biskupa* i da to bude blagdan svećeništva. To je ujedno prigoda da se *obnovom svećeničkih obećanja* podsjeti na teologiju ministerijalnog svećeništva. Spominje se i *svećeništvo vjernika*, najjasnije u predslavlju, zatim u ulaznoj pjesmi i zornoj molitvi. To je prigoda da se govori i o svećeništvu vjernika i bilo bi poželjno da se i oni okupe u veliku broju. Misa je međutim prvenstveno radi posvete ulja pa ćemo se na tome i najviše zadržati.

Simbolizam ulja i njegova upotreba u liturgiji

Ulje je važan element u ljudskom životu pa ne iznenađuje što ima značajnu ulogu i u kršćanskoj liturgiji. Simbolizam je uglavnom preuzet iz židovsko-biblijskog svijeta, a ponegdje i iz drugih kultura. Ovdje nije moguće ulaziti u sav simbolizam i u upotrebu ulja. Zadržat ćemo se samo na glavnim simbolizmima liturgijske upotrebe.

Različita ulja. U liturgijskoj upotrebi nalazimo različita ulja i njihove različite primjene. Polazeći od Mise krizme, spomenimo za uvodnu napomenu da bolesničko i katekumensko ulje biskup blagoslivlje (*benedictio*), a krizmu posvećuje (*consecratio*). To lingvističko razlikovanje nešto govori, ali sama etimologija ne može nam pomoći da shvatimo značenje jednoga i drugoga. Druga je razlika u tome što prva dva može blagosloviti i svećenik u točno određenim slučajevima.

Bolesničkim uljem pomazuju se bolesnici u sakramentu bolesničkog pomazanja. Tu je mazanje uljem preuzeto iz prakse starih koji su ulje upotrebljavali u terapijske svrhe: ulje liječi rane, čuva od opekotina i vrućine i sl. Ovdje ipak nije posrijedi sama prirodna ljekovitost ulja. Sakrament čini ono što ulje na neki način predočava: podiže pouzdanje u Boga, jača protiv napasti Zloga i tjeskobe smrti te može donijeti tjelesno i duševno ozdravljenje (po potrebi i oprostjenje grijeha i dovršenje pokore). Djeluje, dakle, na čitava čovjeka: na tijelo, dušu i duh. Na to upućuju mjesta mazanja: čelo predstavlja duhovnog čovjeka koji misli i planira, čovjeka kao um i pamet; ruke predstavljaju čovjeka stvaraoca, radnika. Sav je čovjek bolestan, ulje ga zahvaća svega.

Pomazanjem *katekumenskim uljem* tijekom pripreve za krštenje i prije samog krštenja proširuju se učinci otklinjanja. Ovo pomazanje vuče porijeklo iz „obrednika” sportaša (na to upućuje i mjesto mazanja: na prsima ili na rukama). Oni su se uljali da svoje udove učine gipkima za natjecanje, posebno za dvoboje. Znak je u starini bio lako shvatljiv bez velika tumačenja. I pripravnik za krštenje ili krštenik mora postajati okretan u borbi koja ga čeka (Ambrozije, na primjer, tumači kršteniku: „Pomazan si kao Kristov atlet”). No ni ovdje snagu ne daje ulje nego pomazani Kralj, veliki Svećenik. Uostalom, tako i glasi obrazac koji prati pomazanje: „Branila te sila Krista Spasitelja. U znak toga pomazujem te uljem spasenja. . .” (hrvatski obrednik nažalost izostavlja ovo pomazanje neposredno prije krštenja a ipak zadržava obrazac).

Pomazanje krizmom ima različite primjene. Na prvom je mjestu pomazanje u sakramentu potvrde, gdje čini bitni dio obreda. Pomazanje se izvodi palcem položene ruke u obliku križa i tako se ujedanjuju tri znaka da izraze dar Duha Svetoga, što objašnjavaju riječi „Primi pečat Dara Duha Svetoga”. Simbolizam ulja ovdje je višestruk. No mnogo je toga uništeno ili barem zasjenjeno otkako se potvrda ne prima prije euharistije (prve pričesti). Treba spomenuti da se ulje miješa s balzomom i tek tada dobiva naziv „krizma”. Balzam je smjesa različitih miomirisa i posebno se blagoslivlje. Pomiješan s uljima, u starini je služio za njegu kože.

Sam naziv „krizma” podsjeća na Krista, podsjeća na njegovo dostojanstvo i vrhovništvo.

Mazanje krizmom *poslije krštenja* rasvjetljuje značenje upravo primljenog krštenja: označuje kraljevsko svećeništvo krštenika i njegovo uvrštenje u zajednicu Božjega naroda. „U početku je pomazanje krizmom bila krizma koja se dijelila zajedno s krštenjem. Postoje vijesti da su svećenici već u 4. st. nakon krštenja pomazivali krizmom. Ipak ne smiju pomazivati čelo. To je dopušteno samo biskupu na krizmi. Vjerojatno je nakon konstantinovskog zaokreta nastala takva navala na krštenje da nisu svi biskupi više mogli svima podijeliti krštenje. Svećenici dobivaju ovlast za uvođenje u kršćanstvo. Ali oni nisu smjeli krizmavati. To ostaje pridržano biskupu. S druge strane, po zamisli ranokršćanske liturgije pomazanje nije smjelo izostati. Tako svećenik nakon krštenja započinje *chrismatio*. Biskup je dovršava kasnije u podjeli krizme. Krsno pomazanje nije nešto kao spomenik: ovdje je prije bila potvrda. Pomazanje krštenika krizmom više želi biti početak kasnije biskupove krizme” (Th. Schnitzler).

Pomazanje krizmom u obredima inicijacije nesumnjivo je utjecalo na različita pomazanja u obredu *posvete crkve i oltara*. Pomazivanjem krizmom, oltar postaje znak Krista koji je pomazanik u pravom smislu riječi. Pomazanje crkve označava da se ona trajno posvećuje za kršćansko bogoslužje. Na oltar se izliva krizma na sredinu i na četiri ugla, a na zidovima crkve krizmom se čini dvanaest ili četiri križa.

Ilustrativno značenje imaju pomazanja i u *obredima ređenja*. Biskupu koji je upravo zaređen pomazuje se glava a prezbiteru dlanovi. Ta pomazanja izražavaju posebnu suobličnost s Kristom. Polaganjem ruku ređenici su dobili poseban udio u Kristovu svećeništvu i darom Duha Svetoga suobličili su se s Kristom — riječi koje prate pomazanje dobro to izražavaju. Do najnovije liturgijske obnove dlanovi novozaređenih prezbitera pomazivani su katekumenskim uljem, možda zato da se krizma pridrži samo za biskupsko ređenje. Sada se krizma upotrebljava za oba ređenja.

SVETO VAZMENO TRODNEVLJE

Sv. Augustin, govoreći o običajima u svojoj Crkvi, pod Vazmenim trodnevlijem podrazumijeva dan Gospodinove smrti (petak), njegova počinka u grobu (subota) i njegova uskrsnuća (noć subote na nedjelju i sama nedjelja). Oko polovice 6. st. uvedena je komemoracija Večere Gospodnje. To slavlje pomalo postaje sve važnije tako da oko 9. st. Trodnevlje postaje četvrtak, petak i subota. Opet kasnije uskrsnuće će se početi slaviti u subotu ujutro! Sada, nakon najnovije obnove Velikog tjedna, opravdano se vraća na staro uređenje, stavljajući u prvi plan Vazmeno bdjenje.

MISA VEČERE GOSPODNJE

Misa Večere Gospodnje, po sadašnjoj liturgiji, slavi Kristovo svećeništvo koje je zapravo jedino pravo svećeništvo; zatim i ministerijalno svećeništvo i opće svećeništvo svih krštenih i potvrđenih; napokon, ustanovljenje euharistije.

Budući da u kršćanskoj liturgiji nedjelje i svetkovine počinju Večernjom prethodnog dana, ne iznenađuje što već Misa večere Gospodnje Velikog četvrtka pripada slijedećem danu, dakle Vazmenom trodnevlju.

Uvodna rubrika sadrži zanimljive napomene: „zabranjuju se sve mise bez naroda”, neka „svi svećenici i službenici vrše svaki svoju službu”, „sveta pričest se može dijeliti vjernicima samo pod misom”. Sve bi se to po sebi moglo propisati za bilo koju euharistiju, no postoji poseban razlog da se to naglasi za Misu večere Gospodnje koja na neki način želi biti uzor svim slavljinama, ili možda još točnije, kako kaže spomenuta rubrika, to je „prema drevnoj predaji Crkve”. Poznato je da u posebnim slavljinama, kao što je Veliki tjedan, ima mnogo više oznaka stare jednostavnosti. Nešto je od toga ostalo i nakon zadnje liturgijske obnove.

Zatim opravdano se naglašava sudjelovanje cijele mjesne zajednice. Sve ako ova preporuka nije ponovljena uza svako slavlje Vazmenog trodnevlja, ona se nesumnjivo podrazumijeva.

Jednu drugu osobitost nalazimo u uvodnim obredima: dok se pjeva Slava, zvone zvona, a zatim šute do Vazmenog bdjenja. To je, prema Amalariju (+ o. 850.), izraz poniznosti u nasljedovanju Gospodinova poniženja. Umjesto zvona dugo su se upotrebljavale čegrtaljke koje su manje svečane i bolje pristaju tom vremenu. Moguće je, međutim, da je to ostatak iz vremena kada se zvona još nisu upotrebljavala u crkvi. Slično je i s orguljama koje su od srednjeg vijeka sve više postajale bogoslužni instrument. Uz taj „post ušiju” postoji i „post očiju”. Završna rubrika napominje: „Iznesu se, ako je moguće, križevi iz crkve, a dobro je da se zastru križevi koji ostanu u crkvi” (br. 19).

Pranje nogu

Pranje nogu dvanaestorici „apostola” uvedeno je u srednjem vijeku. Gest pranja nogu, u znak poniznosti i kršćanskog bratstva, uvijek se cijenio. Ali, u srednjem vijeku se taj obred obavlja u crkvi i da gotovo na izvanjski način ističe smisao Isusovih riječi, ponavljajući njegovu radnju i njegovu zapovijed, *mandatum*. Taj Isusov gest dobro izražava njegovu ljubav prema svojim. To je objava koju on donosi svijetu: objavljuje Očevu ljubav koju međusobno dijelimo primivši je od Krista. Neki egzegeti vide u tome više od znaka „poniznosti”, vide gest sluga koji daje svoj život. Tako taj gest daje Večeri novo žrtveno obilježje. Uz prikladnu katehezu, obred i danas može biti znakovit, usprkos tome što u našoj kulturi nije kao kod Židova znak gostoljubivosti. Izbor skupine ljudi kojima se peru noge

ne bi smio biti bez ikakva kriterija. Morali bi to biti ljudi koji su na neki način angažirani u životu zajednice.

Prijenos Svetotajstva

Na kraju mise prenosi se Svetotajstvo na mjesto pohrane. U starini je to bio praktičan čin i obavljao se nakon svake mise kada bi ostalo posvećena Kruha. To je bilo posebno potrebno na Veliki četvrtak, budući da je Veliki petak bio bez slavljenja euharistije. Samo se primala pričest i bilo je potrebno sačuvati Sakrament za sutradan. Euharistija za pričest obično se čuvala u sakristiji. Sam prijenos nije sadržavao nikakva znaka svečanosti – ni prijenos u sakristiju ni donošenje radi pričesti. Tek u 11. st. projenos se obavlja u ophodu, uz svijeće i tamjan i pratnju pjesme. Od 16. st. Svetotajstvo se prenosi u neku kapelu ili na neki oltar u crkvi. Taj se obred počinje tumačiti kao ukop Gospodinov, pri čemu kršćani bdiju. Uskoro se to počinje prikazivati i realističkim znakovima: u kapeli se podiže grob i čak lik mrtvoga Krista skinuta s križa. Nerijetko su postavljeni i drugi znakovi koji potkrepljuju ideju ukopa. Predodžba groba bila je tako ukorijenjena da su se ponegdje čuvala dvije hostije, jedna za pričest na Veliki petak a druga „ukopana” cijelu Veliku subotu da bi „uskrsnula” u misi uskrsnuća (sve donedavno hostija se stavljala u kalež, a kalež je od srednjeg vijeka postao simbol groba). Ideja groba i žalosti učinila je da se Trodnevlje pomakne za jedan dan unatrag, uključujući tako i Veliki četvrtak koji ujedno daje stanovit ton žalosti cijelom Trodnevlju.

U obnovljenoj liturgiji ostala je svečanost prijenosa ali Crkva želi da obred bude trijezan i da se izbjegne svaka pomisao na grob te da klanjanje euharistiji bude do ponoći u znak zahvale za Gospodinov dar; poslije ponoći naglasak se premješta na razmišljanje o mucu.

To rješenje, koje je svakako dostojno hvale, nesumnjivo je određena reakcija na lažnu ideju „groba” u kojemu bi bio zatvoren sakrament Kristova tijela. Ipak, svjetla i cvijeće koje za vrijeme klanjanja opravdano naglašavaju vid Gospodinova dara ne bi smjeli zasjeniti činjenicu da je posrijedi vazmeni dar, dar vazmene žrtve. Veliki četvrtak nije samo dan Gospodinova tijela nego dan Tijela Kristova *predanog* i Krvi Kristove *prolivene* za žrtvu. Klanjanju u svakom slučaju ne bi trebalo dati veću važnost od samoga euharistijskog slavlja. Ni sama euharistija ne bi smjela zasjeniti euharistiju Vazmene noći prema kojoj idu sva druga slavlja.

Ogoljenje oltara što slijedi nije drugo doli ritualizacija onoga što se u starini činilo iza svake euharistije, jer sve do 7/8. st. oltarnici, svijeće, cvijeće i drugo bile je nepotrebno izvan euharistije. Kasnije se tome davalo alegorijsko tumačenje (Isus napušten od prijatelja i odjeća mu razdijeljena), što treba sasvim zanemariti. Slično je bilo i s pranjem oltara koje se više ne obavlja.

Zaključak

Kako se vidi, u slavljima Velikog četvrtka ima mnogo simbola. Da bi im se dala prava vrijednost (ni premala ni prevelika), potrebno je poznavati njihov nastanak i ulogu u sadašnjem obredu. A da bi se cijelo slavlje moglo urediti kako treba, potrebno je poznavati i cijeli sadržaj.

Uz postojeća slavlja Velikog četvrtka, možda bi bilo dobro, gdje je to moguće, obnoviti staru praksu izmirenja pokornika. Tako bi korizmena priprava dobila i svoj vidljivi završetak. Komunitarni vid sakramenta pokore ionako je gotovo potpuno izgubljen. Time bi se možda u vjernika izgrađivao osjećaj da pokora nije samo nešto usputno, kako je najčešće sada.

B e r n a r d i n Š k u n c a

VELIKI PETAK

Uvod

Veliki petak je dan razmišljanja o Isusovoj mucii i smrti na križu. Dan velike ozbiljnosti. Bogoslužje Crkve ne zna za „plač” što ga je uz ovaj dan razvila pučka pobožnost srednjega vijeka. Isusova smrt nije tragičan događaj ili nesretn slučaj nego čin spasenja svega svijeta. Drvo križa nije puko mučilo nego je po liturgiji ovoga dana „drvo slavno”. To je dan kad razmišljamo o otajstvenoj (sakramentalnoj) vrijednosti Isusove muke i smrti. Iz su-udjelnog poštovanja prema Isusovoj smrti na križu, Crkva u dan Velikog petka — već od najranijih stoljeća Crkve — ne slavi euharistijsko slavlje. Crkva „posti” od slavlja. Sve do Pija XII. (1955.) nije bilo ni pričesti vjernika — samo se svećenik mogao pričestiti. Bogoslužje Velikog petka je izraz duboke jednostavnosti i bogatog značenja. Znakovno-simbolično (vizualno) izražavanje u ovaj liturgijski dan — kao i u čitavom Velikom tjednu — zauzima važno mjesto.

Običaj procesija u jutarnje sate

Procesija što se u jutarnjim satima Velikog petka još očuvala u nekim našim — napose priobalnim, južnohrvatskim mjestima — vrlo vjerojatno je ostatak *noćnih* procesija koje su obavljali članovi bratovština, a najčešće su bile povezane s pohađanjem tzv. *Božjih grobova* („procesija po Božjih grebih”), tj. svečano urešenih mjesta u crkvama ili kapelama kamo se polagalo kip mrtvog Krista ili križ i svete Hostije od Velikog četvrtka (do te liturgijske deformacije došlo je davno, već u 10. st. i posve je dokinuto tek za Pija XII.).

Oltar bez uresa

Ures oltara – oltarnici, križ, svijeće, cvijeće – znakovno obogaćuje euharistijsko slavlje. Crkva određuje da se u ovaj dan ti znakovi dignu, da se u znak poštovanja prema Isusovoj muc i smrti ogoli središte radosnog (Vazmenog) slavlja, tj. oltar. Najvažniji i najurešeniji predmet u crkvi – oltar – danas, kada Crkva ne slavi euharistiju, treba da bude znak nečega drugog: Isusove „lišenosti“, Isusove muke i smrti.

Šutnja Velikog petka

Više je nego prirodno što liturgija Velikog petka preporučuje šutnju. Šutnja je u ovaj dan najdublji zahtjev događaja i poruke dana.

Neka u ovaj dan zašuti svaka buka, neka zašuti nemir tijela, neka zašute sve slike zemlje, neka zašute nebesa, neka zašuti i sama duša i neka se vine nad sebe, neka zašute svi snovi i tvorevine mašte. Neka sve zašuti i neka progovori samo Isus koji se „sam predao na smrt“ i koji „grijehe mnogih ponese“ (Iz 53,12), neka progovori Isusova i naša patnja, Isusov i naš križ, i neka se već u ovaj dan Velikog petka očituje u dušama svjetlo uskrsnog jutra!

Neobičan početak službe Velikog petka/Muke Gospodinove

Liturgija Velikog petka ima biljeg starine. Nastala je prije negoli je u liturgiju ušao veliki znak križa s riječima „U ime Oca i Sina i Duha Svetoga“. Osim toga, služba Muke i smrti našega Gospodina posve je drukčija od redovitog. Prirodno je stoga da je početni znak drukčiji: umjesto znaka križa – znak prostracije.

Prostracija – poklon čitavom dužinom tijela

Rijetka liturgijska gesta, ali snažna. U današnji je dan znak najdubljeg poklona-sagruća pred tajnom smrti, pred tajnom Otkupljenja. Za kršćane ta je gesta radije znak posvemašnje raspoloživosti negoli poništenja. Isus ne želi naše „poništenje“ nego „uzdignuće“ koje nam se događa po njegovoj muc i smrti.

Idealni oblik Molitve vjernika

Molitva vjernika Velikog petka također svjedoči o velikoj starini obreda ovog dana. U sadašnjem obliku potječe barem iz 5. stoljeća. Prema smjernicama Koncila obnovljena je liturgija neke od tih molitava preoblikovala u sadržaju (za jedinstvo kršćana, za Židove i za nevjernike) i dodala jednu za sve one koji

— poput Muslimana — s kršćanima vjeruju u jednoga Boga. Te molitve predstavljaju idealnu molitvu vjernika po obliku (predviđena je uloga dvaju službenika: đakona i predvoditelja) i po sadržaju (svaka se sastoji od nakane i popratne molitve).

Otkrivanje i klanjanje križu

Otkrivanje križa u tri dijela, trostruko pjevanje „Evo drvo križa”, trostruki poklon (koji je bio predviđen barem za voditelje slavlja) i pjevanje zaziva „Puče moj”, u bogoslužje Velikog petka je uvedeno između 9. i 11. stoljeća. Ponavljanje u znaku broj „tri” očito smjera na povezanost Isusove muke i smrti s Presv. Trojstvom (u 13. st. čak nastaje običaj likovnog prikazivanja tzv. „Trojstvenog raspela”, tj. lik Oca i Duha Svetoga se unosi uz lik raspetog Isusa). Htjelo se reći da je čitavo Trojstvo u žrtvi križa.

U duhu je današnjeg obreda — kako je to bilo i u pradavna vremena — da se za klanjanje upotrebljava samo jedan križ — onaj koji se u obredu otkriva, kako bi se i znakovno izrazila jedincatost smrti našega Gospodina. Također je više u duhu obreda da se upotrebljava križ (drvo) bez lika raspetoga, opet prema pradavnom običaju. U obredu se naime veli: „Evo *drvo* križa. . .”

Prenos Presv. Sakramenta u duhu jednostavnosti

U obredu Velikog petka je sve u znaku ozbiljnosti i krajnje jednostavnosti. Zato je pratnja donošenja svetih Hostija za pričest jednostavnija negoli je u Veliki četvrtak.

Crkva — barem glavna lađa — ostaje „pusta” još i u Veliku subotu do službe Bdjenja. Zato se Presv. Sakrament (Hostije) opet odnosi na mjesto pohrane. Bogoslužje nas poziva na pokorničko razmišljanje pred smrću našega Gospodina, pred njegovom „odsutnošću” (pokopan je, još — obredno govoreći — nije svanulo uskrsno jutro).

Procesija po završetku liturgijskih obreda

Običaj da se poslije obreda nosi Presv. Sakrament u svečanoj procesiji razvio se od ophoda pohrane Križa i Hostije, prošavši kroz razne oblike, već tamo od 10. stoljeća. Neslužbeno je bio ušao i u Rimsku liturgiju. U našim se krajevima sačuvao sve donedavno i bio je poprimio vrlo dirljive pučke naglaske. Prema duhu obnovljene liturgije nije više dopušteno nositi Presv. Sakrament u ovoj procesiji Velikog petka, ali se zato može nositi moći sv. Križa ili sam križ. Valja svakako sačuvati tu procesiju koja je znak obraćene povorke onih koji se sjedinjuju s mukom i sa smrću našega Gospodina.

Pjevanje „Muke gorke” i „Ispovidite se” seže unatrag nekoliko stoljeća – barem do 16. st. – ali različito, prema pojedinim mjestima. Divni pučki napjevi, najčešće nastali iz davnih koralnih napjeva liturgije, veliko su naše kulturno blago. U te se jednostavne melodije slila duša, i bol i patnja, našeg vjernika.

Milostinja za Isusov grob

Milostinja što se sakuplja kod klanjanja sv. Križu, prema pradavnoj tradiciji se daje za čuvanje i održavanje Isusova groba u Jeruzalemu. Odavno je pažnja kršćana bila okrenuta sv. grobu Isusovu – duhovna i materijalna. Takvom pažnjom je nastala velebna bazilika i popratna zdanja oko sv. Isusovog groba. Središnje hodočasničko mjesto za kršćane svih vremena.

Marko Babić

VELIKA SUBOTA

Prema Augustinovoj lapidarnoj izreci, Crkva u Vazmenom trodnevlju proslavljuje Krista raspetog, pokopanog i uskrslog. Vazmeno trodnevlje je triptih u kome se svaki od ta tri dijela treba uklapati u cjelinu. Jučer je pred očima bio prvi dio toga triptiha (Krist raspeti), a danas je drugi (Krist pokopani). Zbog toga kršćani danas ostaju uz Isusov grob razmišljajući o njegovoj spasiteljskoj muci i smrti i u tom raspoloženju željno iščekuju radosni poklik Uskrsnog bdjenja koji će najaviti uskrsnulog Pobjednika. Zato bismo današnji dan mogli obilježiti kao: *iščekivanje uskrsnog Gospodina.*

Taj vid Svetog trodnevlja je nedovoljno razrađivan u teološkim izlaganjima a još manje prakticiran u vjerskoj praksi. Veliki petak i Uskrs, kao dva pola Trodnevlja, dovoljno su isticani. Subota nam izgleda tu samo radi popunjenja broja tri. Tu su potrebne dublje teološke razrade i konkretnije praktične primjene. Ipak, već postoje neki elementi o kojima bi trebalo više razmišljati i domišljati. Pokušat ću dati neke natuknice.

Uz grob svoga Zaručnika

Vazmeno (pashalno) otajstvo uključuje smrt i uskrsnuće kao dva sastavna dijela, i prijelaz od jednoga prema drugom dijelu. Samo ime „pasha” znači prijelaz „od” ili „kroz”. Između Isusove smrti i uskrsnuća stoji njegov grob i tu stvarnost ne smijemo zanemariti. Između otajstvene proslave Isusove smrti na Veliki petak, i njegova slavnog uskrsnuća na uskrsnu nedjelju, stoji Velika subota

u kojoj Crkva-Zaručnica bdije uz grob svoga Zaručnika. Primjer su nam svete žene „mironosice”.

Taj vid dovoljno izražavaju obilježja kršćanskog bogoslužja na koja je potrebno svratiti pozornost: zanijemila su zvona, ne oglašava se veseli zvuk orgulja, oltari su ogoljeni. Ta vanjska obilježja potiču nas da s time treba uskladiti i svoju nutrinu. Crkva danas ne slavi sakramentalna otajstva. Zbog toga pravo teološko obilježje ovoga dana treba tražiti u časoslovu.

Mir subotnjeg počinka

Već prva antifona na bogoslužju čitanja najavljuje: „In pace in idipsum dormiam et requiescam! — U miru spavam i počivam!” To je usmjerenje za čitavi današnji dan: odmor i smiraj u iščekivanju uskrsnog sjaja. Isusov počinak u miru stavlja nas u stanje između smrti i uskrsnuća i predstavlja spojnicu između ta dva elementa. Tu misao ističe i odgovor današnjoj jutarnjoj molitvi: „Krist postade poslušan do smrti na križu. Zato ga Bog preuzvisi i dade mu ime koje je nad svakim imenom” (Fil 2,8-9). Psalmi u današnjem bogoslužju čitanja izabrani su upravo da izraze značenje i domete toga mira. Ps 4, kojim otvaramo današnje bogoslužje čitanja, završava pouzdanjem u Boga koji jedini može dati mir počinka. Ps 16, koji je drugi po redu, doziva u pamet Kristovo uskrsnuće i njegov ulazak u vječnu baštinu: „Gospodin mi je baština i čaša. . . On neće dopustiti da mi život ostane u grobu, niti da Pravednik Božji truleži ugleda . . . nego će mu pokazati put života i puninu radosti lica svojega.” Sličnim mislima je prožet i treći psalam na bogoslužju čitanja s naglaskom na Kristov pobjednički ulazak u slavu: „Podignite, vrata, nadvratnike svoje, dižite se, dveri vječne, da uniđe Kralj Slave!”

Taj Kristov ulazak u subotnji počinak sretno je ocrtan u poslanici Hebrejima iz koje uzimamo svetopisamsko čitanje na bogoslužju čitanja. Kristov počinak nakon ovozemaljskog života, navještaj je eshatološkog počinka, vječnog ŠABATA prema kome hodočasti narod Novoga saveza.

Zaručnik je ugrabljen, treba postiti

„Kad im se ugrabi Zaručnik, onda će postiti!” (Lk 5,35). Tim riječima Isus je najavio svoju muku i obrazložio tzv. „post žalosti”. Dok je Zaručnik bio vidljiv, trajalo je svadbeno slavlje i nije bilo mjesta žalosti ni postu koji je bio izražaj takve žalosti. Ali, kad su se ostvarile Isusove riječi, kršćani su shvatili da je došlo vrijeme posta. O tome imamo veoma stara svjedočanstva. Tako Irenej Lionski oko 200. g. piše da kršćani prije proslave Isusova uskrsnuća strogo poste 40 sati, koliko je — otprilike — Isus proboravio u grobu. Ta strogost je išla dotle da kršćani kroz tih 40 sati nisu ništa ni jeli ni pili, ni trunka hrane ni kapi vode, kako piše Hebrejsko evanđelje, apokrifni spis iz 2. stoljeća. Hipolit Rimski (umro

236. g.) piše da su od te strogoće posta bili pošteđeni samo teški bolesnici i nejačad koji su mogli uzeti kruha i vode.

Taj „post žalosti”, zbog toga što je ugrabljen Zaručnik, Crkva je protegla na sve petke u godini koji u novije vrijeme sve više i više gube utjecaj na javno mnijenje i konkretni život kršćana. Veliki petak je, barem donekle, ostao u tom ozračju. U istom ozračju bi trebalo svetkovati i Veliku subotu sve do Uskrasnog bdjenja, ili preciznije, sve do svečane pjesme „Slava Bogu na visini” kad se ponovno oglašavaju zvona i orgulje.

USKRSNO BDJENJE

Ovo vazmeno bdjenje je „majka svih bdjenja”, uzrok pravog kršćanskog bogoslužja i vrhunac cjelokupne liturgijske godine. To je i jezgra liturgijske godine iz koje su se razvila sva ostala slavlja tijekom jedne godine. Animatori i predvodnici ovoga bogoslužja moraju solidno pripremiti liturgijski prostor, službenike i predmete potrebne u ovoj noći. Kao prvo, potrebno je predvidjeti prikladno vrijeme. Nervoznim i nestrpljivim ljudima suvremene epohe potrebno je svratiti pozornost da ovo jedinstveno kršćansko bogoslužje ne smiju mjeriti minutama nego ih treba unaprijed pripremiti da će bogoslužje trajati najmanje dva sata. Ako predvodnik sve detaljno prostudira i pripremi, to neće biti dosadno nijednom kršćaninu koji ima imalo vjere.

Večerašnje se bogoslužje sastoji od četiri dijela: služba svjetla, služba riječi, krsna služba i euharistijska služba. Bogoslužje je bitno povezano uz kozmičke elemente svjetla i tame, dana i noći, i u tom kontekstu treba promatrati popis rubrika koje kažu da „čitavo vazmeno bdjenje treba slaviti obnoć: ne smije započeti prije nego padne mrak, a treba završiti prije zore u nedjelju”. Uporno forsiranje da ovo bdjenje započne točno u pola noći nema nikakve potvrde u kršćanskoj predaji, a ne znam koliko je i pastoralno pogodnije.

Služba svjetla

U određivanju datuma slavljenja Uskrsa presudnu ulogu igra simbolika neprekinute svjetlosti. Naime, prema odredbi Nicejskog sabora, Uskrs se slavi u nedjelju koja dolazi iza prvog proljetnog uštapa, tj. u nedjelju iza prvog punog mjeseca nakon proljetnog ekvinokcija. Te noći mjesec izlazi neposredno nakon zalaska sunca a kako puni mjesec odsijava obilnu svjetlost i svijetli sve do izlaska sunca, to praktično tada i nema noćne tame nego je neprekinuta svjetlost.

Drevni crkveni pisci razrađuju tu simboliku. Sv. Ivan Zlatousti o tome piše: „Žrtva se ubija, smrt prolazi, spašeni se raduje trajnom svjetlu, jer noću svijetli mjesec a iza mjeseca dolazi sunce.” Slično se izražava i sv. Grgur Nisenski: „Zato i mjesec, završavajući četrnaesti dan svoga hoda, nasljeđujući sunce što zalazi, sam neće zaći prije nego što svoju svjetlost pomiješa sa svjetlošću pravoga sunca.

tako da jedna te ista svjetlost, protegnuta na dan i noć, ne bude umanjena nikakvim nastupom tame. . . Tako neka bude i tvoj život sav jedan blagdan i veliki dan, potpuno lišen noćne tame.”

Služba svjetla uključuje nekoliko elemenata: blagoslov ognja, blagoslov uskrsne svijeće s popratnim radnjama, hvalospjev uskrsnoj svijeći. Radnje su pune simboličke znakovitosti koje su zbog svoje drevnosti često puta teško shvatljive današnjim ljudima. Zbog toga ih je potrebno ukratko protumačiti.

O g a n j — je sastavni dio svih mitova, kultura i vjerovanja. Preko olimpijske vatre prisutan je i u najnovijim zbivanjima. Oganj uskrsnog bdjenja treba zapaliti iskrom iz kremenja koji simbolizira Krista, ugaoni kamen. Na tom ognju se zapali uskrsna svijeća, a na njezinu plamenu sve ostale svijeće koje nose vjernici. Nekada je bio kršćanski običaj da se u svim kućama ugasi vatra prije polaska na uskrsno bogoslužje, kako bi se mogao zapaliti novi oganj od ognja uskrsnog bdjenja.

U s k r s n a s v i j e ć a — simbolizira Krista „svjetlo istinito” (1 Iv 1,15) koje prosvjetljuje svakoga čovjeka na ovozemaljskom putovanju sve do onoga dana kad svjetla više neće biti jer će Jaganjac Božji biti svjetlo istinito svim pravednicima (Otk 21, 23).

Da bi sjaj uskrsne svijeće više došao do izražaja, potrebno je ugaziti sva svjetla u crkvi i upaliti ih tek na treći poklik „Svjetlo Kristovo!” koji se pjeva kad op-hod stigne do prezbiterija u crkvi. Izmjena svjetla i tame veoma je važna u ovom bogoslužju.

Urezivanje križa u uskrsnu svijeću, grčkih slova alfa i omega kao i brojeva tekuće godine, doziva u pamet Kristovo gospodstvo nad svakim vremenom, a pet grumenova tamjana simbolizira pet rana Kristovih. Važno je pripaziti da se paljenje pojedinačnih svijeća širi od uskrsne svijeće što simbolizira našu povezanost s Kristom po krštenju i ostalim sakramentima.

Hvalospjev uskrsnoj svijeći je veoma drevnog postanka. U njemu nalazimo mnoge elemente izričaja sv. Ambrozija i Augustina pa čak i starije. Konačni, današnji oblik, ovaj hvalospjev je poprimio u galskoj liturgiji početkom 7. stoljeća. Sadržaj ovog hvalospjeva jest Kristova pobjeda nad tamom, simbolom zla i grijeha i zahvala Bogu za izvanredne zahvate u povijesti spasenja.

Služba riječi

Naviještanje Riječi Božje zauzima središnje mjesto u svakom kršćanskom bdjenju. To je za vjernike Božji govor upućen njima u tom trenutku. Zbog toga je normalno da u uskrsnom bdjenju koje je „majka svih bdjenja” čitanje Svetoga pisma zauzima važno mjesto.

Predviđeno je sedam čitanja iz Staroga zavjeta i dva iz novoga. Zbog pastoralnih razloga, može se smanjiti broj čitanja iz Staroga zavjeta, ali se moraju pro-